

Kolonisatie door Haviken van het Overijssels moerasgebied De Weerribben 1980-1989

Dick Woets

In een recent artikel over Havik en Sperwer als broedvogel in Nederland in de twintigste eeuw geeft Rob Bijlsma (1989) een acceptabele reconstructie van het aantal broedparen van de Havik, alsmede een overzicht van de verspreiding der paren en van de broedresultaten in een deelgebied. In de eerste helft van deze eeuw kwam de soort uitsluitend als broedvogel voor in naaldhoutbossen in het oosten, midden en zuiden van ons land. Omstreeks 1955 moeten daar circa 400 paren Haviken hebben gebreed. Tussen 1958 en het eind der jaren zestig liep het aantal drastisch terug tot 75 à 100 paren als gevolg van het gebruik van persistente pesticiden in de landbouw. Na een verbod op deze stoffen nam vanaf het begin van de jaren zeventig het aantal paren onwaarschijnlijk snel toe tot 500 à 600 paren in 1975/1977, tot 1200 à 1400 paren in 1979/1983, en tot zelfs 1500 à 1800 paren in 1988. Aanvankelijk werden geheel of gedeeltelijk verlaten broedgebieden weer bezet, maar toen de dichtheid in die gebieden haar top bereikte, breidden de Haviken hun areaal uit in noordelijke en westelijke richting. Een tot dan toe ongekend verschijnsel was, dat daarbij niet alleen naaldbossen en gemengde bossen werden bezet, maar dat de Havik zich (sinds 1978) ook vestigde in loofhoutbossen in laagveenmoerassen (Bijlsma 1989). In dit artikel ga ik in op de kolonisatie door Haviken van het moerasgebied 'De Weerribben' in Noordwest-Overijssel. Daarbij interesseert mij vooral de vraag, hoe en hoe snel vogels zich aanpassen in een nieuwe en (deels) atypische biotoop, en hoe deze aanpassing zich weerspiegelt in de broedresultaten.

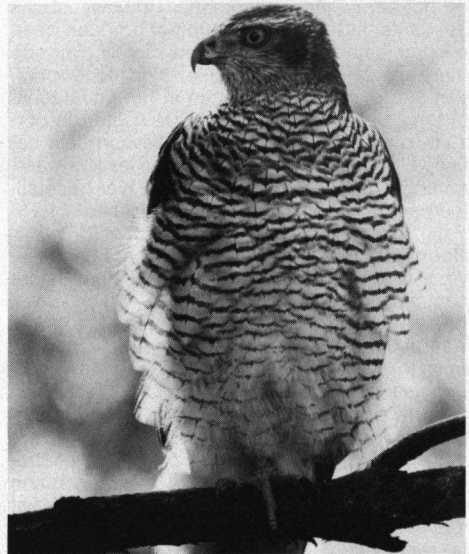
Het onderzoekgebied

Het nationaal park in oprichting 'De Weerribben' maakt een belangrijk deel uit van de uitgestrekte restanten laagveenmoeras in de Kop van Overijssel. Het gebied is hoofdzakelijk vervaend in de achttiende en negentiende eeuw. De turfgravers lieten een mozaïek achter van uitgeveende trek-gaten met open water, en smalle stroken land ('ribben') waarop de turf werd gedroogd. Door het proces van verlanding zijn de meeste trek-gaten geheel dichtgegroeid en deels met moerasbos overwoekerd. Grottere complexen verlandende plassen komen voornamelijk nog voor in de randgebieden. De totale oppervlakte van het onderzoekgebied bedraagt zo'n 3445 hectare. Daarvan bestaat circa 1250 hectare uit (grotendeels jaarlijks gemaaid) rietland, terwijl moerasbos, boomgroepen en struweel circa 1200 hectare beslaan. Overige landschappelijke elementen betreffen open water, trilvenen en hooi- en weilanden. Centraal ligt het dorp Kalenberg (bron oppervlaktegegevens: Staatsbosbeheer).

Dat de bosvorming in het gebied snel verloopt, blijkt uit het feit dat in 1971 slechts een oppervlakte van 515 hectare met bos, struiken en struweel begroeid was (Leys 1972), tegen 1190 hectare in 1986. De oudste bossen liggen rondom de twee aanwezige eendenkooien en dateren van omstreeks de eeuwwisseling. Het kooibos van de Kooi van Pen (uit 1885) bestaat uit een indrukwekkend complex eikenbos, en dat van de Kloosterkooi (1902) bevat relatief veel Essen. In het natuurlijke moerasbos komen voornamelijk Els en Berk voor, plaatselijk ook Ratelpopulier. De oudste complexen natuurlijk moerasbos hebben een leeftijd van zo'n 45 jaar.

Het onderzoek

Systematische broedvogelinventarisaties werden in het gebied uitgevoerd in 1971 (Leys 1972) en in 1986 (Prop & Veldkamp 1987). Vanaf 1975 echter houd ik de stand van een aantal zeldzame en karakteristieke broedvogelsoorten bij, waar-



Sinds 1978 gevestigden de Havikken zich ook in loofhoutbossen in laagveenmoerassen.

Foto: W.A. Weenink.

onder stootvogels en uilen. Daartoe wordt het reservaat in de maanden maart tot en met juli op ten minste zestig dagen doorkruist. Ondanks de vele tijd en energie die ik aan de Havik besteedde, kan ik helaas niet uitsluiten dat door onbekendheid met de leefwijze van de soort een enkele vroege territoriumvestiging of een vroeg broedgeval aan mijn aandacht is ontsnapt. Bij het trekken van conclusies wordt hiermee rekening gehouden. Anderzijds zijn ook gegevens van andere waarnemers verwerkt, zodat het beeld redelijk volledig mag heten.

Het voorkomen van de soort

De eerste Havik, een volwassen wijfje, zag ik op 17 maart 1980 in het gebied. Sinds 1981 is er

sprake van baltswaarnemingen en territoriaal gedrag. Afgaande op deze waarnemingen moeten er in 1981 twee territoria zijn geweest, in 1983 vier territoria, in 1984 vijf territoria, in 1985 zes territoria, in 1986 tot en met 1988 zes à zeven territoria en in 1989 zeven territoria. In zes jaar tijd nam de populatiedichtheid dus toe van 0,00 tot 0,17 à 0,20 territoria per 100 hectare, om in de jaren daarna op 0,20 territorium per 100 hectare te blijven hangen. Na een snelle kolonisatie lijkt (voorlopig) een verzadigingspunt bereikt, dat nationaal gezien op een hoog niveau ligt. In tabel 1 is een overzicht van de huidige territoria gegeven met vermelding van jaar van vestiging en broedgevallen.

Broedgevallen

In tabel 1 zijn per territorium de jaren vermeld waarin met zekerheid gebroed werd. Voor het eerst was dat in 1983, toen geen nest werd gevonden, maar een Havik met prooi in de jongentijd frequent op een bepaalde plek in de Kooi van Pen verdween. Opmerkelijk echter is de soms grote tijdsspanne tussen het jaar van vestiging en het eerste jaar van broeden. Daarnaast valt het aantal territoria op waarin het broeden geen continu verloop leek te hebben. Het lijkt voor de hand te liggen, beide verschijnselen toe te schrijven aan onnauwkeurigheden in het onderzoek. In lang niet alle gevallen kan dit echter de oorzaak zijn geweest. Typerend is bijvoorbeeld dat ik nooit roepende of alarmerende Haviken waarnam tot 1985. Ter illustratie volgen hier gedetailleerdere gegevens over enkele territoria.

Boonspolder. In 1981 vliegt op 26 april een Havik van een buizerdnest uit 1980. Bij een latere controle is het nest onbezet. In 1983 worden waarnemingen gedaan in april, mei en juni, waarbij het twee maal een baltsende vogel betreft. In 1984 vliegt op 15 maart een Havik van een blauwe-reigernest, waarop op 6 mei een Buizerd broedt. Tot 1985 worden geen alarmerende vogels waargenomen. Het aantal grotere nesten in het territorium is bekend, maar controles leveren geen broedgeval op. In 1985 is er een regelmatig alarmerend paar dat binding heeft met een, ogenschijnlijk door de Haviken zelf gebouwd, nest. Bij een controle op 25 mei is het nest leeg en kennelijk onbezet. Er wordt niet meer gealarmeerd. In 1986 worden op dit nest twee eieren gelegd, maar het legsel blijkt in een later stadium verlaten. In 1987 wordt slecht een baltsend mannetje gezien; niets wijst op de presentie van een paar. Controle van geschikte nesten levert niets op. In 1988 is er een wijfje in jeugdkleed, dat op een buizerdnest broedt. Vlak voor het uitkomen der eieren liggen deze met grote pulli erin onder de nestboom. Er is echter geen enkel klimspoor te ontdekken! In 1989 wordt op een ander buizerdnest gebroed, dit maal met succes.

Woldlakebos. In april en mei 1981 is er een paar Haviken aanwezig, waarvan het mannetje in jeugdkleed, het wijfje adult. Tot 1986 worden regelmatig waarnemingen gedaan, maar uitvoerig

onderzoek, onder andere naar horsten in herfst en winter, levert niets op. In 1986 brengt een paartje Haviken jongen groot op een zelfgebouwd nest. In 1987 wordt dit nest bezet gehouden door het mannetje, maar ik zie nooit een wijfje en een andere waarnemer deelt mij mee, dat het wijfje volgens hem de winter niet heeft overleefd. In 1988 wordt met succes op de horst uit 1986 gebroed. In 1989 zie ik regelmatig vogels bij deze horst en bij een overjarig buizerdnest; er wordt gealarmeerd. Waarschijnlijk wordt in laatste instantie op een nog onbekend nest in het grensgebied van het territorium gebroed. Er zijn waarnemingen van met prooi slepende vogels.

Muggenbeet. In 1984 zie ik in dit territorium verscheidene malen een jagende Havik in de broedtijd. In 1985 is er sprake van territoriumbezetting: een in gebruik zijnde (nog leeg) buizerdnest wordt geconfisqueerd. In 1986 wordt hieropvolgend gebroed, maar het broedsel mislukt. In 1987 broedt het paar enkele weken op één ei in een nest van Zwarte Kraaien, maar zonder succes. In 1988 brengt het paar jongen groot op een buizerdnest uit 1987, en ook in 1989 is dit nest in gebruik, maar het wijfje verdwijnt net voor de legfase. Vervolgwaarnemingen in dit territorium blijven uit.

Op grond van deze en aanvullende gegevens durf ik stellen, dat sommige paren van de Havik weliswaar al direct na vestiging tot broeden lijken te komen, maar dat verscheidene vogels één of meer (tot waarschijnlijk zelfs vijf) jaar nodig hebben voor zij aan het voortplantingsproces deelnemen. Een mogelijke verklaring is, dat vooral jonge en onervaren vogels aan de kolonisatie van het gebied deelnemen (zie: Discussie). Onder zulke vogels is de sterfte ook veel groter dan onder volwassen en ervaren Haviken. Wellicht verklaart dit ook het incidenteel uitblijven van broedgevallen in territoria waarin al wel regelmatig wordt gebroed.

Broedresultaten

Onderzoek aan broedsucces werd verricht in 1986 (Prop & Veldkamp 1987) en in 1988 en 1989. In 1986 mislukten van vier gecontroleerde broedsels er twee in de eifase. Beide nesten leken verlaten. Op de beide overige nesten werden in totaal slechts drie jongen groot. Per broedgeval vloog dus 0,8 jong uit. Onder het vijfde, niet gecontroleerde nest trof ik in het voorjaar van 1987 overigens prooiresten aan die op een succesvol broedgeval wezen. Als op dit nest één jong vlug werd, blijft het gemiddeld aantal uitgevlogen jongen echter 0,8 per nest.

In 1988 controleerde ik vijf broedsels, waarvan er één mislukte: de eieren lagen onder het nest zonder dat de horstboom beklommen was. Op drie andere nesten werden elf jongen vlug; het vijfde broedgeval was succesvol, maar het aantal jongen kon niet worden vastgesteld. Per broedgeval vlogen dus ten minste 2,4 jongen uit. In 1989 waren alle vier gevonden broedsels succesvol. Bij drie ervan vlogen acht jongen uit, op het vierde nest waren het er minstens twee. Per



Het ligt voor de hand te veronderstellen dat het vooral jonge Haviken waren die andere gebieden, waaronder De Weerribben, koloniseerden.
Foto: Paul van Gaalen.

broedgeval werden dus ten minste 2,5 jongen vlog. Het verschil in broedsucces in 1986 en dat in 1988/1989 is opmerkelijk. Ook hier geldt als mogelijke verklaring, dat in 1986 nogal wat jonge en/of onervaren vogels tot de populatie zullen hebben behoord (vergelijk Prop & Veldkamp 1987). Het wijfje van het enige mislukte broedsel in 1988/1989 had het jeugdkleed.

Ligging en aard der nesten

Dat het relatief jonge moerasbos aanpassing van de Haviken vraagt als het om de nestbouw gaat, is duidelijk als men de nestsituaties in de traditionele broedgebieden beschouwt. De nesthoogte bedraagt daar doorgaans vijftien à twintig meter. (Glutz von Blotzheim et al 1971). Een voordeel voor de soort is dat de keuze van de nestboom niet belangrijk lijkt (ibidem). Sinds 1985 beschreef ik ligging en aard van zeventien broednesten van de Havik in De Weerribben. Er vanuit gaande dat ik de oorspronkelijke broednesten van de Havik en Buizerd kon onderscheiden, kom ik tot de conclusie dat negen maal op een door Haviken zelf gebouwd nest werd gebroed, waarbij het om zes verschillende nesten gaat. Ze lagen in een Berk (3x), een Els (2x) en een Ratelpopulier. De hoogte varieerde van vijf tot tien (gemiddeld acht) meter. Daarnaast werd vijf maal een (steeds weer ander) buizerdnest bezet, waarbij alle vijf nesten in Elzen lagen. In deze gevallen was de voorgaande bewoner steeds met zekerheid bekend. In drie gevallen was het nest op het moment van confiscatie nog in gebruik bij de Buizerden. De hoogte van de nesten varieerde van drieënehalf tot circa twaalf (gemiddeld acht) meter. Eén maal werd op het nest van een Zwarte Kraai gebroed (Berk, circa negen meter), twee maal op een nest waarvan de herkomst onbekend was (Ratelpopulier en waarschijnlijk Berk).

Voedsel

In 1988 en 1989 werden bij het ringen van de grote jongen voedselresten verzameld en/of gede-termineerd van zestien prooidsoorten, alle vogels, namelijk Zwarte Kraai (vier), Ransuil (drie), Kokmeeuw (twee), Grutto (twee), Fazant, Meerkoet, Houtduif, (Holen)duif en Spreeuw. Daarnaast werden waarnemingen gedaan aan Haviken die een Wilde Eend en een Vlaamse Gaal sloegen, terwijl in maart bij een horst een geplukte Stormmeeuw lag. Opvallend is de predatie van Ransuilen (op drie horsten steeds één exemplaar in 1988), te meer daar ook in 1986 met zekerheid een broedende Ransuil geslagen werd, en vermoedelijk op een ander nest een adulte vogel en twee jongen (Prop & Veldkamp 1987). Bij het mislukken van drie ransuilbroedsels in het Woldlakebos in 1985 werd ook aan de Havik als mogelijke predator gedacht. Desalniettemin handhaaft de Ransuil zich op het niveau van circa vijftien broedparen. Wel lijkt de soort meer dan vroeger een voorkeur te hebben voor laaggelegen, overkapte eksternesten.

Discussie

De kolonisatie door Haviken van nieuwe broedgebieden zoals De Weerribben kan worden gezien als een gevolg van de snelle toename in de traditionele broedgebieden in ons land. In die gebieden werd de optimale dichtheid bereikt, waarna dispersie volgde en daarmee kolonisatie van nieuwe gebieden. Zo nam op de Zuidwest-Veluwe (11.443 ha), vanouds een bolwerk van de Havik, het aantal toe van acht territoria in 1973 tot 24 territoria in 1976. Sinds 1981 is het aantal er met zo'n 33 territoria vrij constant, met als uitschieter 36 territoria in 1986. De broedresultaten bleven er nagenoeg gelijk, zodat een surplus aan vogels uitgeweken moet zijn naar elders (Bijlsma 1989). Uit deze gegevens blijkt dat de optimale dichtheid in Bijlsma's onderzoekgebied circa 0,29 territoria per 100 ha bedraagt.

Opmerkelijk is dat het aandeel van eerstejaars wijfjes in het broedproces op de Zuidwest-Veluwe relatief en zelfs absoluut afnam. In de jaren 1973 tot en met 1978 bestond 31% van de broedende wijfjes uit eerstejaars vogels, in de jaren 1979 tot en met 1988 was dat nog slechts 10%. In 1975 tot en met 1978 namen bij een toename van het aantal broedparen van 14 tot 26 paren, jaarlijks nog zes tot zeven eerstejaars wijfjes aan het broedproces deel, terwijl dat aantal sinds 1979 doorgaans twee tot drie bedraagt (Bijlsma 1989). Het ligt dus voor de hand te veronderstellen dat het vooral jonge Haviken waren die andere gebieden, waaronder De Weerribben, koloniseerden.

De levensvatbaarheid van een nieuwe populatie hangt daarmee stellig nauw samen. De sterfte onder Haviken is namelijk verreweg het grootst in hun eerste levensjaar en bedraagt dan vaak zelfs 70% tot bijna 80% (Glutz von Blotzheim et al 1971). Van de overlevende vogels kan nog tot 64% uitvallen in het tweede levensjaar (ibidem), maar de overlevingskansen zijn dan doorgaans al veel groter. Sterfte zal in een nieuwe, uit over-

territorium	jaar van vestiging	nestbezetting sinds	broedend sinds	succesvol sinds	zeker broedend in
Boonspolder	1981	1985	1986	1989	1986,1988,1989
Woldlakebos	1981	1986	1986	1986	1986,1988
Kooi van Pen	(1983)	(1983)	1983	1983?	1983
Kloosterkooi	1984	(1985)	(1985)	(1985)	1985 t/m 1989
Muggenbeet	1985	1985	1986	1986	1986 t/m 1988
Noordervenebosch	(1986)	1986	1986	1986	1986,1989
Zuidervenebosch	1983	1987	(1988)	(1988)	1988,1989

Tabel 1. Voorkomen en broedgevallen van de Havik in De Weerribben (een jaartal tussen haakjes wil zeggen: uiterlijk in dat jaar).

wegend jonge vogels bestaande populatie dus veel vaker voorkomen dan in een 'gesetteelde' populatie. Een logisch gevolg lijkt het voorkomen van ongepaarde, territoriumhoudende Haviken in nieuwe broedgebieden zoals De Weerribben. Het uitblijven van broedgevallen in verscheidene territoria in De Weerribben kan, behalve hiermee, ook samenhangen met het nog niet geslachtsrijp of het onervaren zijn van jonge vogels. Haviken broeden gewoonlijk pas in hun tweede of derde levensjaar (Cramp et al 1980). Anderzijds stelde Opdam (1978) vast, dat met name in nieuw gekoloniseerde gebieden paren met één eerstejaars vogel, en in één geval zelfs met twee eerstejaars vogels, succesvol kunnen broeden. Toch wijzen er ook de povere broedresultaten in De Weerribben in 1986 op, dat onervarenheid onder de vogels van de populatie een beperkende factor was.

In hoeverre de voedselsituatie daarbij een rol speelde, is niet duidelijk. Haviken leven overwegend van vogels en voor een kleiner deel van zoogdieren, tot de grootte van Auerhoen en Haas. In Europa worden hoofdzakelijk hoenders, duiven, kraaien, lijsters, Konijnen en Eekhoorns

geslagen (Cramp et al 1980). In De Weerribben komen lang niet al deze diergroepen in hoge dichtheden voor, zeker als met zich realiseert dat onder 'kraaien' overwegend Vlaamse Gaaien moeten worden verstaan (vergelijk Glutz von Blotzheim et al 1971). De overigens zeer beperkte voedselgegevens uit De Weerribben wijzen op een niet onaanzienlijke predatie van Zwarte Kraaien en meeuwen, soorten die in het gebied algemeen voorkomen, maar niet tot de gangbare 'voorkeurprooien' behoren (vergelijk Glutz von Blotzheim et al 1971). Wellicht hebben de 'moerashaviken' zich in dat opzicht moeten aanpassen aan hun nieuwe leefgebied. Dat hun dat inmiddels uitstekend gelukt lijkt te zijn, bewijzen de twee broedgevallen met elk vier uitgevlogen jongen in 1988!

Ten slotte lijkt het mij aannemelijk, dat ook een beperkte nestplaatskeuze een rol heeft gespeeld bij het maar moeizaam tot broeden komen van de Haviken in De Weerribben. De extreem lage nesthoogte van 3,5 m is blijkens gegevens in de literatuur een unicum. Het kan ook geen toeval zijn dat de eerste broedgevallen plaatsvonden in



Ten slotte lijkt dat ook een beperkte nestplaatskeuze een rol heeft gespeeld bij het maar moeizaam tot broeden komen van de Haviken in De Weerribben. Foto: Peter Otten.

de oudste boskernen (Kooi van Pen, Kloosterkooi). Het in de loop der jaren tachtig snel toenemend aantal buizerdhorsten heeft de Havik, getel op de nestkeuze, kennelijk ook in de kaart gespeeld. In dat verband vind ik het nog steeds opmerkelijk, dat het territorium in de Boonspolder in 1981 gevestigd werd op de enige plek in het gebied waar zich grote boomnesten bevonden: zes van Blauwe Reigers, en één (het tot dan toe enige) van de Buizerd.

Samenvatting

De onverwacht snelle toename van de Havik in ons land leidde tot kolonisatie van onder andere het moerasgebied De Weerribben. In 1980 werd hier de eerste Havik gezien. Sinds 1981 nam het aantal territoria snel toe tot zes à zeven territoria, wat een dichtheid betekent van 0,20 territoria per 100 ha. Alhoewel broedgevallen uit 1983 en 1985 bekend zijn, leek het tot 1986 te duren alvorens het broeden een algemeen karakter kreeg. Als mogelijke verklaring hiervoor worden genoemd: kolonisatie door vooral jonge Haviken; als gevolg daarvan een relatief hoog sterftecijfer; atypische

■ Dick Woets, Woldweg 5, 8337 KN De Pol (Steenwijk).

LITTERATUUR:

Bijlsma, R.G. (1989): Goshawk *Accipiter gentilis* and Sparrowhawk *A. nisus* in the Netherlands During the 20th Century. Population Trend, Distribution and Breeding Performance. In: Lumeij J.T., W.P.F. Huyskens & N. Croin Michielssen (eds.), 1989. Valkerij in perspectief, bladzijden 67-89. Nederlands Valkeniersverbond 'Adriaan Mollen'/Stichting Behoud Valkerij, Monnickendam.

Cramp, S. et al (1980): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Deel 2. Oxford University Press.

Glutz von Blotzheim, U.N. et al (1971): Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Deel 4. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.

Leys, H.N. (1972): Een broedvogelinventarisatie in het CRM-reservaat 'De Weerribben'. Opname 1971. Vogelwerkgroep Wageningen.

Opdam, P. (1978): De Havik. Spectrum, Utrecht.

Prop, D. & R. Veldkamp. (1987): Broedvogels van De Weerribben. Staatsbosbeheer, Utrecht.

Golfsport bedreigt natuur

Uit een onderzoek van de Utrechtse universitaire milieuwinkel blijkt, dat de aanleg van een golfterrein in een ongerept natuurgebied onherstelbare schade toebrengt, aan het natuurlijke milieu. Vogels verdwijnen, het terrein wordt afgevlakt en het oppervlaktewater krijgt te veel algen door de bemesting van het golfgras. De oorspronkelijke gevarieerde begroeiing moet grotendeels wijken voor louter gras.

Het onderzoek betreft de golfbaan 'Wouwe Plantage' in westelijk Noord-Brabant. Maar het is representatief voor alle golfterreinen op voedselarme kwetsbare zandgronden. Juist die zandgronden zijn vanwege de relatief lage koopprijs erg in trek bij golfbaanbouwers. In Nederland zijn nu 49 golfterreinen, allemaal tussen de dertig en honderd hectare groot.

Het onderzoek gebeurde op verzoek van de Brabantse Milieufederatie. Er zijn in Noord-Brabant al elf golfterreinen terwijl er plannen bestaan voor minstens vijftien nieuwe banen in die provincie. De federatie stelt wel nadrukkelijk dat ze niet tegen alle plannen bezwaren heeft. Golfbanen op landbouwgronden met geringe natuurwaarden zijn bijvoorbeeld wel aanvaardbaar, evenals die op afgewerkte vuilstortplaatsen en braakliggende industrieterreinen.

nestelmogelijkheden; onervarenheid in het bejagen van (deels) atypische prooidiersoorten; onervarenheid in het deelnemen aan het broedproces. In 1986 waren de broedresultaten (0,8 vlugge jongen per broedgeval), waarschijnlijk als gevolg van genoemde onervarenheid, nog erg laag. Pas in 1988/1989 lijkt in De Weerribben een vrij stabiele populatie te bestaan die ook tot goede broedresultaten komt; per broedgeval vliegen dan 2,4 jongen uit.

Slotwoord

De gegevens die Prop & Veldkamp (1987) vermelden over het aantal Haviken in De Weerribben in 1981 tot en met 1985, zijn verkregen uit een uiterst globale schatting die ik maakte van het aantal broedgevallen. Bij nader inzien zijn zij onbetrouwbaar. Het beeld dat thans van de Havik in De Weerribben is geschetst, werd mede bepaald door waarnemingen van S. Bakker, R. Dubbelt, H.N. Leys, R.A. Melissen, J. Riezebos, H. Vaartjes en enkele personeelsleden van Staatsbosbeheer.

De toekomst van de heide

Naar aanleiding van het rapport 'De Heide heeft Toekomst!' (1988) van de Werkgroep Heidebehoud en Heidebeheer heeft de Natuurbeschermingsraad op verzoek van de minister van Landbouw en Visserij een advies uitgebracht. Een interessante beleidsaanbeveling van de Natuurbeschermingsraad met serieus te nemen ecologische consequenties is de navolgende:

'Heidebeheer betekent het vasthouden van een successiestadium dat in ons land voor het overgrote deel tot stand is gekomen door een vorm van grondgebruik die inmiddels zijn economische betekenis heeft verloren. Het op deze wijze behouden van heide acht de raad - gezien de grote biologische en cultuurhistorische waarden die in het Nederlandse heideareal (nog) aanwezig zijn - alleszins wenselijk. Anderzijds is hij van mening dat het uit ecologische overwegingen niet zinvol is een te sterk accent te leggen op dit fixeren van successiestadia.'

P.M.

Natuurbeschermingsraad: De Toekomst van de Heide. Kanttekeningen bij het rapport 'De heide heeft toekomst!'. 25 bladzijden (1988). Te bestellen door overmaking van f 7,- op postgiro 1 565 666 ten name van Natuurbeschermingsraad, Utrecht. Onder vermelding van 'De Toekomst van de Heide'.